

Ніна Марченко
(Київ)

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ ДОСВІД УКРАЇНСТВА ЗА ЕТНОГРАФІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ДОМІНІКА-П'ЄРА ДЕ ЛЯ ФЛІЗА (етнокультурологічний аспект)

Стаття присвячена етнографічному опису Київщини першої половини ХІХ ст., здійсненому лікарем і етнографом французького походження Д.-П. де ля Флізом. На базі етнографічного матеріалу можна простежити не тільки регіональні особливості соціально-культурного досвіду українців, але й універсальні риси знань і навичок українства, сформованих у результаті багатомісячної практичної діяльності.

Ключові слова: етнографія, регіоніка етнокультури, побут, фольклор, мова, соціально-культурний досвід.

The article deals with the ethnographical descriptions of the region of Kiev in the XIX century of the doctor and the ethnographer Dominic Peter De la Flys, which was the French by birth. It can be retrace not only the specific traits of the social-cultural experience of the Ukrainian folk but also the universal traits of knowledge and habits as the result of the centuries-old practical activities of the Ukrainian.

Keywords: ethnography, regional traits of the ethnoculture, mode, folklore, language, social-cultural experience.

Статья посвящена этнографическому описанию Киевской губернии в первой половине ХІХ в., составленному доктором медицины и этнографом французского происхождения Д.-П. де ля Флизом. Анализируя этнографический материал, можно увидеть не только региональные особенности социально-культурного опыта украинцев, но и универсальные черты знаний и привычек украинского народа, сформированных в результате практической многовековой деятельности.

Ключевые слова: этнография, регионализм этнокультуры, быт, фольклор, язык, социально-культурный опыт.

Сучасні наукові концепції перебувають у пошуках конструкції світобудови для майбуття людської цивілізації, тому в дослідженнях науковці, окрім посилян

на думки видатних особистостей, які й стали основою світоглядних постулатів у науково-пізнавальному сприйнятті світу, тепер часто звертаються до народних джерел, усвідомивши, що саме народ у

своїй сукупності є творцем будь-якої матеріальної і духовної культури етносу. Існуючий погляд на минуле, починаючи з відомих людству літописів, у яких та або інша особистість відіграла насамперед лише «позитивну» роль у розвитку подій в історичному минулому кожної держави, проте замовчувалася роль так званої «народної маси», що своїми руками створила історію, потребує перегляду не тільки тому, що «почувши себе вільною, бо ж не має ні цінностей, ні твердих основ, людина дійшла висновку, що їй треба організувати нове бачення світу» [14, с. 629], а й тому, що сформована «система відношень, у кінцевому підсумку, є підмурівкою усіх механізмів сучасної думки» [14, с. 628]. Варто зауважити, що ще на початку ХХ ст. І. Франко визначив роль особистості в історії людства на прикладі наукової діяльності М. Драгоманова, наголошуючи, що «наукова діяльність того тим власне і цікава, що вона якнайтісніше в'яжеться з дійсним життям. У нього на першому місці завжди стоїть не книжка, а живий чоловік, маса людей» [20]. Такі погляди набагато раніше можна було знайти в працях Й. Гердера, Г. Гегеля, Ф. Шеллінга, світоглядні позиції яких переважна більшість науковців детерминувала як ідеалістичні. Циклічність у світоглядних концепціях розуміння ролі народу в життєдайності суспільства пояснюється розвитком людства, коли «народ як головний суб'єкт історичного життя з усім притаманним йому комплексом уявлень, звичаїв, культури і мови стає центром уваги всіх форм суспільної свідомості, головним аргументом у боротьбі пригноблених націй за самостійне існування... утвердження ролі народу як головної дійової сили історії, етнічного суверенітету, що становило провідну ідею національного відродження, було спрямоване проти політичного імперського централізму, який заперечував саме поняття етнічної своєрідності народів, що входили в державу, та утверджував пріоритет культури і мови переважаючої нації» [18, с. 13].

У ХІХ ст. розпочався процес вивчення життя народу з усіх боків, про що, наприклад, свідчить поява нових системних наукових понять у процесі пізнання світу людини, а саме – ствердження соціології та етнографії у науковій

думці. Аналізуючи суспільні відносини і шляхи їх удосконалення, науковці почали шукати вихід із ситуації, убачаючи в народних масах творця історії, а не її «безлику масу», яка є сліпим виконавцем чиеїсь волі. У ХХІ ст. «індивідуальне щастя – щастя “останньої людини” – підноситься до зеніту. Мислитель, соціолог, філософ починають досліджувати повсякденне щастя та гедонізм з не меншою зацікавленістю, ніж намагаються зрозуміти динаміку неупорядкованості» у суспільстві [14, с. 628]. Така концепція підтверджує появу нового напрямку в розвитку наукової думки, у якій намагаються утверджувати індивідуум як найвищу складову будь-якого суспільства. Представники іншого напрямку дотримуються позицій вивчення історичних подій, народознавчих матеріалів з іншої точки зору, визначаючи роль народу в творенні історії та намагаючись звести в одне ціле поняття «суспільство» – «індивідуум» на теперішньому етапі розвитку людини. У новій інтерпретації моделі світобудови ці дві концепції набувають нових відтінків, в основі яких людина має поєднувати в собі життєдайні ідеї власного «Я» для загального «Ми».

Епіграф Жан-Жака Руссо (1712–1778) з ідеалістичним наповненням – «Якщо неможливо, щоб усі люди були щасливими, треба прагнути, щоб нещасливих було якомога менше» [7, с. 7] був використаний Домініком-П'єром де ля Флізом – доктором медицини, медико-хірургом Імператорської медико-хірургічної академії, членом Імператорського академічного медичного Віленського та Київського товариств, дійсним членом комісії при імператорському університеті Святого Володимира, старшим лікарем Київських державних маєтностей, надвірним радником [7, с. 151] – в етнографічному описі Київщини початку та середини ХІХ ст., який перегукується із сучасним світобаченням майбутнього планети, оскільки «людина набуває людяності та задає вимір своєму буттю лише засвоюючи основи людської культури, зразки діяльності і світосприйняття, які інколи мають вікову історію» [1, с. 51]. Гіпотетично можна уявити, що ота атмосфера селянського буття першої половини ХІХ ст. в Україні – атмосфера тихоплинного життя українських селян «з садком вишне-

вим коло хати» – так надихнула лікаря за професією, що він вирішив укласти низку альбомів, відобразивши в них усі сторони життя українського селянина, та спробував науково пояснити те або інше явище, підтверджуючи його як фактами, так і малюнками.

Отже, етнографічний опис Д. де ля Фліза містить рукописні відомості з малюнками про природне середовище, топографію, культуру й етнографію Київщини першої половини XIX ст. і став відомим певному колу населення півдня тодішньої імперської Росії завдяки опублікуванню у щомісячному історичному журналі «Киевская старина» (1889), коментарі в якому до альбомів Д. де ля Фліза написав Г. Корчак-Новицький. Автор статті зазначає, що лікар французького походження познайомився з різними умовами життя місцевого населення, які впливали на здоров'я та фізичний розвиток людей, описав побут, душу, вірування, звичаї та традиції селян, пам'ятки старовини в Київському, Васильківському та Радомишлівському повітах [11, с. 256–258]. Наприкінці XIX ст. у тому самому журналі з'явилася ще низка згадок з-під пера дослідника М. Біляшівського про Д. де ля Фліза. Варто зауважити, що якраз тогочасний щомісячний історико-етнографічний і літературно-художній журнал «Киевская старина», що виходив у Києві російською мовою, «був важливим центром українознавства і єдиним друкованим органом української думки у Східній Україні протягом 25 років» [10, с. 122]. І те, що «спостережливий і освічений чужинець, для якого Україна стала другою батьківщиною, де ля Фліз зібрав багатий матеріал про географічні особливості і природу краю, про словесність, пам'ятки старовини, різні аспекти культури й побуту українського народу» [7, с. 7] укріплює думку про величезну роль народу в творенні культури етносу, стверджує думку про роль народу в збереженні багатовікових традицій і виміряного життям досвіду для свого подальшого розвитку. Окрім того, той факт, що чужоземець зацікавився набутками української культури, підтверджує її багатство, її розмаїтість і високий рівень розвитку. Ще у XVIII ст. великий німецький гуманіст Й.-Г. Гердер занотував у подорожньому щоденнику: «Україна буде новою Грецією: красиве

небо цього народу, веселий норов, музична натура, плодюча земля і т. д. колись прокинуться і з такої великої кількості диких народів, якими давним-давно були і греки, постане культурна нація, кордони якої будуть простягатися аж до Чорного моря, а звідти по світу... Що за коріння закладено у свідомості тих народів» [19, с. 27]. Український філолог В. Гнатюк зазначає: «Яку моральну силу має наша народна поезія, показує факт, що під її впливом ставали українськими письменниками та діячами навіть такі люде, що вродилися як члени інших націй» [6, с. 8]. Відомо, що в Європі етнографічні дослідження почали провадитися наприкінці XVIII ст., бо вперше цей термін трапляється в «Етнографічному альбомі», виданому в Нюрнберзі в 1791 році [9, с. 127]. А на території тодішньої України такі дослідження набули розвою лише в XIX ст. Це зумовлено тодішніми історичними умовами розвитку наукової думки в імперській Росії. Праці дослідників української культури в XIX ст., які не були переважно етнічними українцями, демонструють багатющий етнографічний матеріал, зібраний, оброблений і донесений до майбутніх поколінь, навіть попри заборону в ті часи не тільки друкувати малоросійським нарiччям, а й згадувати про існування на Землі селянського народу. Беззаперечний приклад: у листі від 05.04.1894 року Б. Грінченко писав Хв. Вовку: «Певне чули про утиски... звелено не пускати в Росію ні одного слова (навіть словаря) по українському. Маєте!» У відповідь Хв. Вовк пише в листі від 22.05.1894 року: «За утиски чув... Що-ж маємо робити? Воно бачите як кому... А слова у мішку не вдержити, аби воно путне було, то й само скрізь пролізе...» [5, с. 6–7]. Нині можна стверджувати, що тогочасний розвиток наукової думки в Україні завдяки етнографічним дослідженням у XIX ст. змінив пізнання світу людиною, надавши йому нового поступу в розумінні ролі народу в створенні та збереженні власної культури, продемонструвавши важливість досвіду людини в процесі формування її національної свідомості. Георгій Гачев [4, с. 190] зазначає, що «із етнографічних джерел можна робити висновки, коли народ володів гострим розумом, перевіряючи це далі за фольклорними джерелами аж до філо-

софських творінь». Таким чином, наукові дослідження у певному окресленому ареалі (у цьому випадку – на території Київщини) змогли показати не лише систему понять про своєрідні явища і закони дійсності життя людини, притаманні для тієї або іншої території, а також і те, що такі дослідження можуть збагатити світову науку в цілому. Високий рівень розвитку етнографії в Україні в XIX ст. продемонстрував, незважаючи на те що «український народ позбавлений вищих культурних верств і державних організацій та зв'язаних з сим культурно-наукових змагань, не тільки не полишився на заді в сім загальнім поході, але в неділимім напрямі [етнографія. – М. Н.] вибилася наперед і випередила інші народи» [6, с. 3], існування багатющого матеріалу, вартого вивчення. Етнографи зуміли розповісти всьому світові про існування українського народу словами пісень, легенд, казок, описами стібків на вишиванках та рушниках, святкуваннями та віруваннями, а також змогли укріпити в свідомості української людини відчуття гордості за давню минувшину, за славні діяння своїх пращурів, які змогли створити, зберегти й передати своїм нащадкам таке багатство. Тому ім'я Домініка де ля Фліза має стояти поруч з такими відомими іменами в українській етнографічній думці, як М. Драгоманов, Б. Грінченко, В. Горленко, І. Єрофєєв, М. Костомаров, П. Чубинський, Д. Яворницький та ін., бо, попри всі утиски та заборони, яких зазнала українська мова – відповідно й українська наука в XIX ст. – завдяки етнографічним джерелам, зібраних у тому ж таки XIX ст., можна написати різнобарвну палітру культури, побуту українського народу з минулих віків, оскільки «важливим елементом культури завжди були і будуть зв'язки і механізми, ... що обумовлюють накопичення, систематизацію і передачу соціального досвіду та знань...» [1, с. 51]. Тому поява в XIX ст. етнографічних матеріалів Д. де ля Фліза французькою та російською мовами й «викликала неабиякий інтерес, як з точки зору відбиття в ній “чужинецьких” поглядів на нашу культуру і побут, форми суспільного життя, тогочасне природне середовище і взаємодію того з людиною, так і з погляду ставлення до нової батьківщини і її народу» [7, с. 7]. Окрім того,

«матеріали, вміщені у двох альбомах, являють значний науковий і пізнавальний інтерес, ... являють величезну цінність не лише для етнографів, а й для спеціалістів суміжних дисциплін», – стверджує В. Скуратівський [15, с. 66].

Як відомо, у створенні «національного образу» значну роль відіграє природа, серед якої народ «зростає і творить свою історію» [4, с. 47]. Відповідно – природа як постійно діючий чинник визначає наступний характер діяльності людини, визначає національну гаму символіки народу, служить для підґрунтя історії народу [4, с. 47–48]. Знайомлячись з описами Д. де ля Фліза, можна дізнатися, що селяни Київської губернії «дуже прив'язані до землі, де народилися, з розмов з ними можна дійти висновку, що вони ніколи не покинуть свого села, щоб жити у кращому кліматі» [8, с. 654] або ж «селяни дуже прив'язані до рідних місць» [7, с. 164], що свідчить про осілість українського селянина. Від природних умов залежить і домашній побут селянина, що теж описав Д. де ля Фліз, зображуючи селянську оселю, предмети одягу та взуття і навіть їжу та напої в альбомах. Селянське житло виглядало так: хати, укріті соломою, які захищають їх від холоду і спеки, доки їх не руйнує час, тоді вони осідають у землю і схожі на сирі погребі. Де бракує лісу, стіни виплітають з лози або соломи, обмазують глиною і білять, але такі хати неміцні, взимку в них холодно й вогко, підлоги глиняні. У Радомишлівському повіті підлоги дерев'яні, що зменшує вологість [7, с. 153]. Якщо будемо описувати одяг селян, то варто згадати визначення Олекси Воропая щодо українського народного одягу. Етнограф зазначає, що на одяг, по-перше, впливає «зовнішнє оточення або природні умови, де проходить життя нашого народу: добрий клімат, багатство землі, краса краєвидів...», по-друге, «культурна спадщина... – матеріальна та духовна традиція народу», по-третє, «культурні зв'язки, взаємини, що складаються з іншими народами... вплив сусідніх культур», по-четверте, «мистецькі здібності народу...» [3, с. 273]. Окрім того, науковець зауважує, що якраз Київщина та ще кілька областей є тією частиною України, «яка найменше відчула на собі зовнішніх впливів... Ця частина української землі протягом історичного

життя нашої батьківщини мала найдовший період самостійного культурного розвитку...», тому «народний одяг тут зберігся найліпше» [3, с. 275]. Відтак і нині в художніх творах українських письменників часто трапляються персонажі, одягнуті в національний одяг, схожий на той, що описав Д. де ля Фліз: – чоловіки носили високі шапки круглої форми з чорної або сірої овчини, свитки з темного, сірого або білого сукна, чоботи – взимку, а влітку – постолі. Волосся у чоловіків підстрижене коротко, майже всі мають вуса. Жінки носять сорочки з товстого або тонкого полотна, на свята – вишиті сорочки, свитки темного або білого кольору, однотонні спідниці, а на свята – плахти, пошиті з «національної тканини Малоросії», на голову заміжня жінка одягає намітку, а дівчата одягають вінки – влітку з півоніями, червоним маком, польовими квітами, а взимку вплітають гілки барвінку, калини та квіти з фарбованого паперу, прикрашають себе намистом, іконками, носять сережки та персні. Узуваються жінки в чоботи [7, с. 154–155]. О. Воропай стверджує, що «основою мистецького стилю українського національного одягу є стиль бароко» [3, с. 278–279]. Слід додати, що коріння такого стилю було закладено ще в епоху княжої доби в українській історії (наприклад, довгі жіночі сорочки, намітки, вишиті сорочки у чоловіків), а певні елементи сягають і давньої праслов'янської історії, як наприклад, вінки чи стрічки на головах дівчат. «Вишиття та мереживо на одязі – свідоцтво мистецького смаку й артистичного досвіду наших жінок, майстерність, що передається від покоління до покоління, традиція!» [3, с. 279]. Традиція як форма передачі соціального досвіду, як відомо, формується упродовж не одного десятиліття і навіть не упродовж одного століття, тому «історична цінність українського національного одягу – класична!», бо «збереження національного мистецтва, одягу, це не відсталість,... навпаки, це глибоке почуття батьківщини та вірності традиції своїх батьків, дідів та прадідів. Це ознака кожного культурного народу!» [3, с. 279].

Науковець Сергій Білокінь стверджує, що стрижнем життя в українському селі були «городньо-польові роботи, де землеробські покоління накопичували дивовиж-

ні знання про властивості природи» [2, с. 435]. Це також помітив і Д. де ля Фліз, описавши звичай, пов'язаний з початком польових робіт, коли на день Святого Юрія селяни родинами виходили на засіяне житом і пшеницею поле, беручи з собою горілку та їжу, і гуляли там аж до вечора. Цю учту селяни називали «могоричем» [7, с. 157], таким чином задобрюючи Бога на гарний урожай. Другим стрижнем українського села була церква [2, с. 435], куди люди сходилися щонеділі, і з якою були пов'язані найважливіші події в їхньому житті – хрестини, вінчання і похорон. В етнографічних описах Д. де ля Фліза на кожному кроці можна прочитати, що селяни Київщини дуже побожні, часто постують, що його як лікаря дивувало, бо він знав, що піст шкодить здоров'ю. За моральністю в селі слідкував священик [7, с. 164]. Ознайомлюючись з альбомами етнографа, можна пересвідчитися, що як різні вірування селянина, так і народна медицина тісно переплетені з дохристиянськими віруваннями, які не змогла викоринити навіть православна церква. «І це природно, адже духовний світогляд нашого народу, – як зазначає В. Скуратівський, – формувався і утверджувався протягом багатьох століть, залишаючи в спадок усе найраціональніше, найдоцільніше» [16, с. 14].

Те, що мова є головним ідентифікаційним чинником етносу й формою передачі досвіду, відомо всім, що також підмітив, роблячи свої нотатки, Д. де ля Фліз, зазначивши на початку своєї рукописної праці, що селяни Київської губернії розмовляють малоросійською мовою. Наголосивши на декількох відмінностях цієї мови від російської, котрою він володів, етнограф передав для наступних поколінь дуже важливі місцеві форми привітання, які мають глибоке як мовознавче, так і історичне минуле. Селяни губернії віталися: «*Помагайбі!*» і відповідали на привітання: «*Здоров будь!*» На Київщині ще в ХХ ст. можна було почути як привітання «*Помагай Бог!*», так і побажання під час виконання якогось виду трудової діяльності – «*Помагай Боже!*» Цю форму привітання натрапляємо в українському фольклорному матеріалі: у пісні, переписаній А. Кримським у 20-х роках ХХ ст. зі збірки Доманицького (1905), де розповідається: іде собі чоловік з Варшави,

на вигляд герой, «не боїться мужика», але «шапочки не зняв // “Помагай Бог” не сказав», а «Мужик воли спиняє // І по хлопця гукає: // Бири-но лиш, хлопче, пугу, // Та навчимо ту ля шугу // Як шапочку здіймати // «“Помагай Бог” казати!» А остання строфа пісні така: «А йде Ляшок дорогою // А там гусь пливе водою // “Помагай Бог, білий гусь!” // Вже навчила мене Русь» [12, с. 12]. У відомій українській пісні «Ой у полі нивка» також є це саме привітання: «Їхав козак з України // Мусив шапку зняти // “Добрий день” сказати // Помагайбі, тобі дівчино // в полі жито жати». Та сама форма привітання є в пісні «Їхав ляшок із Варшави», записаній 1943 року поблизу Уфи (Росія). Окрім регіональних привітальних форм, Д. де ля Фліз також підмітив вживання у мові селян різного роду словосполучень, які, згідно сучасної мовознавчої інтерпретації, мають переносне значення. Фразеологізми відзначаються метафоричністю з повним переосмисленням початкового значення їхніх компонентів: при пожежі селяни кажуть «хтось мокне»; якщо хтось сказав неправду, то тоді можна почути «москаль підвіз»; якщо хтось п'яний, то кажуть «напідпитку» або ж «мав у / на губі»; якщо відзначають хрестини або ж вшановують пам'ять померлого, то говорять «він має okazji». Бідного господаря кличуть «слемазарний господар», якщо ж трапляються порушення домовленостей про весілля з боку нареченої чи нареченого, то кажуть «треба, щоб він / вона заплатив / ла пеню чи претензію». Наявність у вжитку селян таких регіональних фразеологічних зворотів із семантичним зсувом та словосполучень з підтекстом свідчить про жартівливість та мудрість селян, які за допомогою слова намагалися обіграти якусь життєву ситуацію, не ображаючи нікого, що підтверджує одну з головних рис ментальності українця – обережність, відому з прислів'я – «Береженого Бог береже!»

Антрополого-психологічні дані, відображені в альбомах Д. де ля Фліза, також демонструють ментальні риси характеру українського селянина. Ось така етнопсихологічна характеристика була написана етнографом селянинові Київщини у так званому «природничому» альбомі: «Сільські жителі міцні, високі на зріст,

можуть виконувати важкі роботи, рідко хворіють, і відповідно, придатні як до польових робіт, так і для військової служби. Вони, як правило, доброзичливі, дуже гостинні, серед них мало п'яниць і злочинців, ніж деінде; зрештою серед них нерідко можна зустріти людей, які мають багато здорового глузду...» [8, с. 643–649]. В «Етнографічних описах» бачимо деякі розбіжності у характеристиці жителів Київщини, а саме – у розділі «Розумові та моральні якості й освіченість». Автор альбому пише: «Селяни добродушні, мирні... Багатьом селянам властиві поміркованість і логіка... Набожні, не люблять неладу, гостинні: у них завжди знайдеться хліб-сіль, що буде від щирого серця запропоновано гостеві» [7, с. 164]. Тобто, як бачимо, позитивні риси – доброзичливість, добродушність, гостинність, поміркованість збігаються в обох описах, а ось негативні риси селянина, підмічені дослідником, розходяться насамперед у ставленні селян до вживання алкогольних напоїв, бо в першому альбомі автор зазначає, що в селян є «нахил до неробства і пияцтва» [7, с. 164], а в «Медико-топографічних описах» пише, що серед селян мало п'яниць. Можна дійти висновку, що в Д. де ля Фліза «спрацювало» відчуття методу «вибіркового сприймання» [17, с. 98] дійсності в розумінні цього явища, що, наприклад, підтверджується описом весільної обрядовості в альбомі: під час весілля за столом селян пригощають лише господарі, гості тільки те й роблять що п'ють, бажаючи молодим здоров'я і щасливого подружнього життя, тому в дослідника українських звичаїв і могло скластися враження відносно пристрасності селянина до алкоголю. Водночас варто додати, що ніколи на українському весіллі гість сам не наливав собі чарку, про що, напевно, етнограф не знав або просто не звернув на це уваги. А щодо схильності селян до неробства, то ця підмічена риса суперечить іншому твердженню автора стосовно любові селянина до порядку в домі, що також підтверджується описами як внутрішнього упорядкування житла, так і зовнішнього вигляду селян, намальованих самим Д. де ля Флізом. У двох альбомах ми не побачили жодного негативного натяку автора відносно небажання селянина обробляти свій шмат землі, який годував роди-

ну упродовж цілого року і завдяки якому селянин міг щось продати, аби придбати, наприклад, доньці намисто чи сережки або ж влаштувати гідне весілля. Отже, автор, складаючи ці описи, узагальнював зібрану інформацію, а узагальнення в характеристиці великої групи людей притаманні як для етнографічних, так і для соціологічних досліджень, які як складові наукової думки розвинулися дещо згодом, тобто – уже після появи альбомів науковця французького походження, що може свідчити про науковий підхід автора в подачі етнографічного матеріалу з використанням сучасних наукових методів – спостереження та описовості при укладанні альбомів.

Негативними рисами українського селянина, поданими в описах, є безпристрасність, байдужість, нечутливість, які й можна визначити як умовно негативні. Д. де ля Фліз писав: «Сільським жителям невідомі пристрасті, жваві почуття, горе та багато інших душевних переживань, які викликають нервові захворювання» [8, с. 649], «селяни малочутливі, смуток нетривкий, думають мало, а душевні страждання як у дворян їм зовсім чужі, вони мало співчують стражданням інших» [7, с. 164]. Тут можна говорити про спробу автора зрозуміти глибокі душевні почуття селянина за допомогою своєї душі, тобто за тими нормами поведінки, що були закладені в основі його поведінки як представника іншої культури [17, с. 99]. По-перше, Домінік де ля Фліз народився, виховувався і отримав освіту в Нансі, що й сформувало його як особистість, по-друге, за професією і статусом лікар належав до іншої верстви населення на відміну від селян, про яких він збирав інформацію і за якими спостерігав. Відтак безпристрасна людина залежно від життєвої ситуації не завжди є людиною, яка завдяки своїй манері поведінки розуміється людиною іншої культури як безпристрасна. Безпристрасність – це не лише прояв байдужості до іншої особи, це ще може бути й ознакою обережності чи недовірливості до незнайомої людини. Але, якщо дослідник і запримітив у селян такі риси, то це лише підтверджує думку про те, що дослідник і селяни належали до різних культур та соціальних груп. Відповідно, авторське бачення в описах відображає інший спо-

сіб сприйняття життя людиною за певних обставин, ніж те, яким воно є. Ще один штрих, зображений Д. де ля Флізом, – «селяни Київської губернії рідко одружуються з любові, як з одного, так і з іншого боку, здебільшого за звичкою або ж згідно з уявленнями, що неодружений чоловік не може бути господарем» [2, с. 164] – і який підкріплює думку науковця С. Білоконя про те, що в українському селі «матримоніальні проблеми вирішували батьки, які знали життя краще. Результат виходив парадоксальний: молодята не розлучалися» [2, с. 436]. Така заувага свідчить про переваги раціонального мислення українського селянина відносно сенсуального, а також відповідає сучасному науковому визначенню основи української етноментальності як, по-перше, антеїзм, по-друге, софійність, по-третє, кордоцентризм українця, попри твердження низки науковців щодо «примату “серця” над “головою” [13, с. 13] в українській культурній ментальності. І якраз у джерельному матеріалі Д. де ля Фліза можна віднайти підтвердження про переваги буття та його мудрої організації над емоційно-вольовим началом української душі.

Отже, стереотипне бачення і відображення переважної кількості мешканців Київщини в етнографічних описах Д. де ля Фліза демонструє не тільки пізнання ним світу представників іншої культури, а й спосіб передачі досвіду тогочасного буття людини, сформованого упродовж не одного сторіччя. Такі стереотипні характеристики є також систематизацією уявлень про тогочасне життя українського народу, оскільки в побуті народу, як на долоні, віддзеркалюється увесь шлях його історичної ходи й історичної минувшини. Етнографічні дані, ретельно зібрані та упорядковані науковцем, є основою фактологічного матеріалу, який потребує нового підходу в його використанні не тільки етнографією чи фольклористикою, а й соціологією та психологією у подачі інтерпретації ментальності українства як у минулому, так і в сьогоденні. Такий новий підхід буде також способом передачі досвіду наступним поколінням, пошуками причин сучасної поведінки українця, бо, «доки в етносі зберігається закодована традиційність... народ житиме, його не знищити інквізиторськими методами» [16,

с. 11]. Етнографічні описи Д. де ля Фліза продемонстрували, по-перше, гуманістичний підхід у методах розуміння культури іншого етносу, відобразили потенціал українського селянина в усіх формах його життєдіяльності; по-друге, неабияка пізнавальність матеріалів для наступних поколінь є основою продукування нових знань, норм, цінностей, уявлень про світ, суспільство і людину в минулому; по-третє, інформативність етнографічних описів простежується у передачі соціального досвіду, що забезпечує зв'язок часу й поколінь і є одночасно зберігачем цінного й позитивного, є історичною пам'яттю народу; по-четверте, зміст цих описів для майбутніх поколінь служитиме не тільки як передавач досвіду, а й буде ідентифікатором їхньої ідентичності в майбутньому, бо вони зможуть розповісти наступним поколінням про існування у минулому їхніх етнічних кодів і, відповідно, про існування їх як народу з власною мовою, культурою, побутом, віруваннями, фольклорним надбанням тощо в далекому минулому; по-п'яте, етнографічні матеріали Домініка де ля Фліза містять ціннісно-орієнтаційний матеріал моральних принципів українства очима чужоземця у минулому і є важливими для розуміння ментальності сучасного українця.

Література

1. *Абизова Л.* Традиціоналізм українського суспільства: збереження національної ідентичності чи консервування минулого? // Українознавчий альманах. – К. : КНУ, 2011. – Вип. 5. – С. 51–53.
2. *Білокінь С.* Календар передколгоспної України // Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. – К. : Оберіг, 1991. – С. 435–442.
3. *Воропай О.* Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. – К. : Оберіг, 1991. – С. 448.
4. *Гачев Г. Д.* Национальные образы мира. – М. : Советский писатель, 1988. – С. 448.
5. *Грінченко Б. Д.* Листування Б. Грінченко–Ф. Вовк / НАН України ; Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського ; Запорізьке наукове

товариство імені Д. Новицького. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2001. – 52 с.

6. *Гнатюк В.* Українська народня словесність (В справі записів українського етнографічного матеріалу). – Відень : Видання союзу визволення України, 1917. – 49 с.

7. *де ля Фліз Д. П.* Альбоми. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України, 1996. – Т. 1. – 258 с.

8. *де ля Фліз Д. П.* Альбоми. – К. : Інститут рукопису НБУ імені В. І. Вернадського ; Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України, 1996. – Т. 2. – 687 с.

9. Енциклопедія українознавства. – Донецьк : Стакер, 1999. – 496 с.

10. *Козар Л.* «Жив Україною і для України...» (Внесок Василя Горленка в історію української фольклористики) // Дослідники українського фольклору: невідоме й маловідоме. – К. : Видавець Микола Дмитренко, 2008. – С. 228–255.

11. *Корчак-Новицький Г. Т.* Медико-топографическая и этнографическая работа доктора де-ла-Флиза // Киевская старина. – К., 1889. – Т. 26. – № 7–9. – С. 256–268.

12. *Кримський А. Ю.* Сліди од галицько-уніатського впливу в народнім фольклорі Південної Київщини. – К. : Інститут рукопису АН України. – 20 арк.

13. *Личковах В. А.* Філософія етнокультури. – К. : ПАРАПАН, 2011. – 196 с.

14. *Рюс Ж.* Поступ сучасних ідей: панорама новітньої науки. – К. : Основи, 1998. – 669 с.

15. *Скуратівський В. Т.* Етнографічна діяльність Д. П. Деляфліза // Народна творчість та етнографія. – 1981. – № 5 (171). – С. 57–68.

16. *Скуратівський В. Т.* Свято в нашому домі // Святвечір. – К. : Перлина, 1994. – Кн. I. – С. 9–15.

17. *Цигульська Т. Ф.* Загальна та прикладна психологія. – К. : Наукова думка, 2000. – 190 с.

18. *Яценко М. Т. М. І.* Костомаров – фольклорист і літературознавець // Слов'янська міфологія. – К. : Либідь, 1994. – С. 5–44.

19. *Reiter C.* Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen Ende des 19 Jahrhunderts bis 1917/18 [Електронний ресурс]. – Bln. : Peter Lang Verlag, 1997. – 408 s. – Режим доступу : 20. www.lytopys.ua.